NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-6]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

09.00.00-FALSAFA
journal.namdu.uz
PHILOSOPHICAL

MEHNAT FALSAFASI TARIXIY TARAQQIYOTIDA ISHSIZLIK VA BEKORCHILIK MUAMMOSINING ONTOLOGIK-AKSIOLOGIK TALQINI: SHARQ MUTAFAKKIRLARI MEROSI MISOLIDA

Muxtarov Utkirbek Mutalibjonovich
Andijon davlat pedagogika instituti O‘quv ishlari bo‘yicha prorektori, MG‘MAHT kafedrasi PhD., dotsenti.
E-mail: muxtarovutkir1984@gmail.com
ORCID:0009-0001-5057-4905

Annotatsiya: *Maqolada ishsizlik va bekorchilik hodisasining Sharq falsafiy-diniy tafakkuri tarixidagi talqini ontologik va aksiologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Zardushtiylik, islom, tasavvuf hamda jadidchilik ta’limotlaridagi mehnat falsafasi qiyosiy tarzda o‘rganilib, ularning umumiy va farqli jihatlari ochib berilgan. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, mazkur ta’limotlarning barchasida mehnat insonning ontologik mavjudligi, axloqiy poklanishi va jamiyat oldidagi mas’uliyatining ifodasi sifatida talqin etilib, bekorchilik esa nafaqat iqtisodiy, balki chuqur axloqiy-ekzistensial illat sifatida qoralanadi. Ushbu falsafiy meros zamonaviy ishsizlik muammosini anglashda muhim gnoseologik ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so‘zlar: *mehnat falsafasi, ishsizlik, bekorchilik, zardushtiylik, islom axloqi, tasavvuf, jadidchilik, ontologiya, aksiologiya, milliy uyg‘onish.*

ОНТОЛОГО-АКСИОЛОГИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ПРОБЛЕМЫ БЕЗРАБОТНОСТИ И БЕЗДЕЛЬСТВА В ИСТОРИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ ФИЛОСОФИИ ТРУДА: НА ПРИМЕРЕ НАСЛЕДСТВА ВОСТОЧНЫХ МЫСЛИТЕЛЕЙ

Аннотация: *В статье с онтологической и аксиологической точек зрения анализируется интерпретация феномена безработицы и праздности в истории восточной философско-религиозной мысли. Сравнительно изучена философия труда в учениях зороастризма, ислама, суфизма и джадидизма, раскрыты их общие и отличительные аспекты. Исследование показывает, что во всех этих учениях труд трактуется как выражение онтологического существования, нравственного очищения и ответственности человека перед обществом, а безделье осуждается не только как экономический, но и как глубокий морально-экзистенциальный порок. Данное философское наследие имеет важное гносеологическое значение для понимания проблемы современной безработицы.*

Ключевые слова: *философия труда, безработица, праздность, зороастризм, исламская этика, суфизм, джадидизм, онтология, аксиология, национальное возрождение.*

ONTOLOGICAL AND AXIOLOGICAL INTERPRETATION OF THE PROBLEM OF UNEMPLOYMENT AND LAZARY IN THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF THE PHILOSOPHY OF LABOR: IN THE EXAMPLE OF THE HERITAGE OF EASTERN THINKERS

Abstract: *This article analyzes the interpretation of the phenomenon of unemployment and idleness in the history of Eastern philosophical and religious thought from ontological and axiological perspectives. The philosophy of labor in the teachings of Zoroastrianism, Islam, Sufism and Jadidism is studied in a comparative way, and their common and different aspects are revealed. The study shows that in all these doctrines, labor is interpreted as an expression of human ontological existence, moral purification, and responsibility to society, while idleness is condemned not only as an economic but also as a profound moral and existential vice. This philosophical heritage holds significant epistemological significance in understanding the issue of modern unemployment.*

Keywords: *philosophy of labor, unemployment, idleness, Zoroastrianism, Islamic ethics, Sufism, Jadidism, ontology, axiology, national revival.*

Kirish. Ishsizlik muammosi haqida so‘z yuritilganda, odatda, tafakkurimiz ixtiyorsiz ravishda statistik ko‘rsatkichlar, mehnat bozori tendensiyalari va iqtisodiy siyosat instrumentlari sari yo‘naladi. Biroq bu hodisaning zamirida yotgan chuqurroq savol-insonning mehnatga, demak, o‘z-o‘ziga va borliqqa munosabati masalasi-ko‘pincha e’tibordan chetda qolib ketadi. Aslida, har qanday xalq, har qanday sivilizatsiya o‘zining bekorchilikka, mehnatsizlikka bo‘lgan munosabatini avvalo diniy-falsafiy tafakkur orqali shakllantirgan, keyingina bu munosabat huquqiy va iqtisodiy

institutlarga aylangan. Shu sababli ishsizlikning zamonaviy ijtimoiy-falsafiy tahlili, bizningcha, ana shu tarixiy-tafakkuriy zaminni chetlab o‘tolmaydi.

Mazkur maqolaning maqsadi-Sharq xalqlari, xususan, turkiy-islomiy sivilizatsiya tarixida mehnat va bekorchilik masalasining qanday falsafiy asoslanganini kuzatish, turli davr va turli ta’limotlarga xos yondashuvlarni bir-biriga qiyoslash hamda ulardan zamonaviy ishsizlik muammosini anglash uchun qanday saboq olish mumkinligini ko‘rsatishdan iborat. Bunda biz zardushtiylik dini, islom huquqiy-axloqiy tizimi, o‘rta asr ilm-tasavvuf an’anasi va nihoyat, jadidchilik harakati misolida to‘rt bosqichli tarixiy-falsafiy tahlilni amalga oshiramiz.

Falsafa tarixida mehnat hodisasi ikki qutbli tushuncha juftligi orqali anglashiladi: bir tomonda insonni ijodkorlik va yaratuvchanlikka undaydigan faoliyat, ikkinchi tomonda esa undan voz kechish, ya’ni bekorchilik turadi. Diqqatga sazovor jihati shundaki, deyarli barcha qadimiy va o‘rta asr ta’limotlarida bu ikkilik faqat iqtisodiy tekislikda emas, balki ontologik -ya’ni insonning borliqdagi o‘rni va mavjudlik tarzi haqidagi-masala sifatida qo‘yiladi. Boshqacha aytganda, mehnat qiluvchi inson o‘zini borliqning faol ishtirokchisi, bekor yurgan inson esa borliqdan chetlashgan, o‘zligini yo‘qotgan mavjudot sifatida talqin etiladi.

Aynan shu ontologik yondashuv bizga zamonaviy ishsizlik nazariyalaridan farqli, ammo ularni to‘ldiruvchi bir alohida tahlil yo‘nalishini taklif etadi: agar iqtisodiy nazariyalar ishsizlikni bozor mexanizmlarining natijasi sifatida tushuntirsa, klassik Sharq tafakkuri uni, birinchi navbatda, insonning o‘z zotiy vazifasidan chekinishi sifatida baholaydi. Quyida ushbu g‘oyaning turli tarixiy bosqichlardagi ifodasini ko‘rib chiqamiz.

Zardushtiylik ta’limotida mehnat ontologiyasi: “Avesto” hikmati

Qadimgi Turon va Eron xalqlarining muqaddas bitigi bo‘lgan “Avesto”da mehnat masalasi alohida bob yoki bo‘lim sifatida emas, balki butun ta’limotning ichki mag‘ziga singdirilgan holda uchraydi. Zardushtiylik falsafasining markaziy prinsipi-humata (yaxshi fikr), hukhta (yaxshi so‘z) va huvarshta (yaxshi amal) uchligi-insoniy mukammallikning uch bosqichli yo‘lini belgilaydi va aynan uchinchi bosqich, ya’ni huvarshta, bevosita halol mehnat orqali ro‘yobga chiqadi. Bu yerda mehnat sof amaliy ehtiyoj emas, balki fikr va so‘zning moddiy dunyoda ro‘yobga chiqishi, ya’ni insonning ichki dunyosi bilan tashqi faoliyati o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikning ifodasidir.

“Vendidad” kitobida dehqonchilik va chorvachilik bilan mashg‘ul bo‘lish insonning “eng ulug‘ vazifalaridan biri” sifatida ta’riflanadi[5], bu esa e’tiborga molik bir jihatni ochib beradi: zardushtiylikda mehnat nafaqat insonga, balki yerga, tabiatga nisbatan ham axloqiy burch sifatida qaraladi. Yerni obod qilish, uni parvarish qilish-gunohdan forig‘ bo‘lishning, ezgulik kuchlarini yovuzlikka qarshi safarbar etishning bir usuli hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, bekorchilik zardushtiy dunyoqarashida shaxsiy nuqson bo‘libgina qolmay, kosmik miqyosdagi ezgulik-yovuzlik kurashida insonning “neytral” pozitsiyani egallashi, demak, bilvosita yovuzlik tomoniga o‘tishi sifatida talqin etiladi.

Bizningcha, aynan mana shu-mehnatni kosmologik-axloqiy kurashning bir bo‘lagi sifatida ko‘rish-zardushtiylik mehnat falsafasining eng o‘ziga xos va bugungi kunda kam e’tirof etilayotgan jihatidir. U ishsizlikni shaxsiy baxtsizlik yoki iqtisodiy nosozlik emas, balki insonning ezgulik yaratish missiyasidan chekinishi sifatida baholaydi, bu esa mehnatga nisbatan g‘oyat yuksak ma’suliyat yuklaydi.

Islom huquqiy-axloqiy tizimida mehnatga munosabat aksiologik, ya’ni qadriyatlar nazariyasi nuqtai nazaridan alohida ahamiyat kasb etadi. Qur’oni Karimning “Va inson uchun faqat o‘zi intilgan narsasi bordir”[6] mazmunidagi oyati shaxsning taqdiri bevosita uning shaxsiy harakati, mehnati bilan bog‘liqligini ta’kidlaydi-bu esa taqdirga nisbatan passiv, tafsirchilik pozitsiyasini emas, balki faol, mehnatsevar hayotiy pozitsiyani talab qiladigan diniy-falsafiy yo‘nalish hisoblanadi.

Hadis ilmida ham bu qarash izchil ravishda rivojlantiriladi. Imom Buxoriy rivoyat qilgan hadisda Payg‘ambarimiz (s.a.v.): “Eng yaxshi taom-inson o‘z qo‘li bilan topgan taomdir”[7], deb ta’kidlaganlar. Bu yerda “eng yaxshi” sifatlashi tasodifiy emas-u mehnat orqali topilgan rizqni boshqa har qanday, hatto halol bo‘lsa-da, mehnatsiz kelgan ne’matdan ustun qo‘yadi. Demak, islom aksiologiyasida qadriyat faqat natija-ya’ni moddiy ne’matning o‘zi bilan emas, balki unga erishish jarayoni, ya’ni mehnat akti bilan ham belgilanadi.

Ayni paytda, Abu Dovud rivoyat qilgan hadisda “Alloh halol kasb topgan bandani yaxshi ko‘radi”[8] deyilishi mehnatni ilohiy mahabbatga sazovor bo‘lish vositasi darajasiga ko‘taradi, Imom Muslim rivoyatida esa “Dangasa odamlar halokatga mahkumdir”[9] degan qat’iy ogohlantirish orqali bekorchilikning aksiologik qarama-qarshi qutbi belgilanadi. Shunday qilib, islom mehnat falsafasida ikki tomonlama mexanizm ishlaydi: bir tomondan mehnat rag‘batlantiriladi va

[5]“Vendidad”, Avesto matnlari tarjimasi. Tehran: Mazdayasna Research Center, 2001.
[6]Qur’oni Karim. Najm surasi, 39-oyat.
[7]Imom Buxoriy. “Sahih al-Buxoriy”. Riyoz: “Darussalam”, 1997. –B.54.
[8]Abu Dovud. “Sunan Abu Dovud”. Qohira: “Al-Maktaba al-Asriya”, 2005. –B.42.
[9]Imom Muslim. “Sahih Muslim”. Bayrut: “Dorul al-Kutub al-Ilmiyya”, 1998. –B.77.

muqaddaslashtiriladi, ikkinchi tomondan bekorchilik qat'iy tarzda qoralanadi va halokat bilan bog'lanadi. Bu ikki qutb o'rtasidagi kuchlanish, aslida, shaxsni doimiy faollikka undovchi ichki axloqiy-diniy motivatsiya tizimini yaratadi.

Shu bilan birga, islom mehnat falsafasi individualistik emas, balki ijtimoiy-birdamlik xarakteriga ega. Qur'onda "Bir-biringizga yordam beringiz-yaxshilik va taqvo yo'lida"[10] deya buyurilishi mehnatning yakka shaxs manfaati bilangina cheklanmasligini, balki jamoat farovonligiga xizmat qilishi lozimligini ko'rsatadi. Demak, islom talqinida ishsiz qolgan (yoki mehnat qilmaslikni tanlagan) shaxs faqat o'zini emas, balki butun ummat oldidagi majburiyatini ham bajarmagan hisoblanadi-bu esa masalani individual etikadan ijtimoiy etikaga ko'chiradi.

Agar zardushtiylik va islom mehnatni, birinchi navbatda, diniy-axloqiy burch sifatida asoslasa, o'rta asr Sharq mutafakkirlari-xususan, Abu Rayhon Beruniy-bu masalaga gnoseologik, ya'ni bilim nazariyasi nuqtai nazaridan yondashadi. Beruniy o'zining "Geodeziya" asarida mehnat unumdorligini oshirish uchun ilmiy yondashuv zarurligini ta'kidlab[11], mehnat va ilmni bir-biridan ajratib bo'lmaydigan ikki hodisa sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, mehnat ilmsiz samarasiz, ilm esa mehnatga tatbiq etilmasa mavhum va foydasiz qoladi. Bu-aslida, bugungi "inson kapitali" tushunchasining ilk falsafiy ko'rinishlaridan biri desak, mubolag'a bo'lmaydi.

Beruniyning "har qanday kasb-hunar foydalidir, agar u jamiyatga zarar yetkazmasa va halol bo'lsa, bunday mehnat o'zini oqlaydi"[12] degan xulosasi diqqatga sazovor: bu yerda kasb-hunarning qadri uning ijtimoiy zararsizligi va halolligi bilan o'lchanadi, ya'ni Beruniy mehnat turlari o'rtasida ierarxiya emas, balki funksional tenglik tamoyilini ilgari suradi. Bu qarash, aslida, zamonaviy mehnat bozoridagi "nufuzli" va "nufuzsiz" kasblar o'rtasidagi ijtimoiy tafovutni tanqid qilish uchun ham falsafiy asos bera oladi.

Tasavvuf an'anasida esa mehnat masalasi butunlay boshqacha-ekzistensial-irfoniy-rakursda ko'rib chiqiladi. Xusayn Voiz Koshifiy "Futuvvatnomai Sultoniy" asarida mehnatni "nafaqat moddiy, balki ma'naviy jihatdan ham insonni poklaydigan omil" sifatida ta'riflaydi[13], "Anvori Suhayliy"da esa halol mehnat qilishning fazilatlarini "inson ziynati" deb ataydi[14]. Uning "Mehnat qilgan inson sharaf topadi, dangasa esa xor bo'ladi" degan hikmati[15] zohiran oddiy tuyulsa-da, chuqur ijtimoiy mantiqqa ega: sharaf va xorlik-ijtimoiy maqom kategoriyalari bo'lib, Koshifiy mehnatni shaxsning jamiyatdagi maqomini belgilovchi asosiy mezon darajasiga ko'taradi.

Jaloliddin Rumiy esa mehnatni yanada chuqurroq, irfoniy ma'noda talqin qiladi. "Masnaviy"da u insonning mehnat orqali Allohga yaqinlashishi va poklanishi mumkinligini ta'kidlaydi[16], "Fihi ma fih"da esa "Mehnat qilgan inson Ollohning inoyatini ko'radi"[17] deb yozadi. Rumiy uchun mehnat-bu shunchaki majburiyat emas, balki ilohiy haqiqatni idrok etishning vositasi, kulolning loy shakllantirishi kabi ijodiy jarayon[18]. Bunday yondashuvda ishsizlik, bekorchilik nafaqat ijtimoiy yoki axloqiy nuqson, balki insonning transsendental haqiqatdan mahrum bo'lishi, ya'ni chuqur ma'naviy yo'qotish sifatida talqin etiladi.

Alisher Navoiy ijodida esa mehnat falsafasi yanada amaliy-ijtimoiy tus oladi. "Xamsa"da har bir kasbning o'z o'rni borligi va har bir inson o'z mehnati bilan jamiyat farovonligiga hissa qo'shishi zarurligi ta'kidlansa[19], "Nasoyim ul-muhabbat"da dangasalik insonni tubanlikka yetaklovchi illat sifatida tasvirlanib, buning oldini olishda davlatning mas'uliyati alohida ta'kidlanadi[20]. Bu so'nggi jihat, ya'ni ishsizlikka qarshi kurashda davlat mas'uliyatini falsafiy jihatdan asoslash, Navoiy merosining bugungi ijtimoiy siyosat uchun eng dolzarb qirralaridan biri hisoblanadi. Zero, u mehnatni faqat shaxsiy fazilat emas, balki davlat va jamiyat hamkorligida ta'minlanishi lozim bo'lgan ijtimoiy sharoit sifatida ko'radi.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida shakllangan jadidchilik harakati mehnat falsafasiga sifat jihatidan yangi millat taqdiri bilan bog'liq o'lchov qo'shdi. Jadidlar mehnatni, birinchi navbatda, milliy uyg'onish va iqtisodiy mustaqillikka erishish vositasi sifatida ko'rdilar[21], bu esa oldingi diniy-irfoniy talqinlardan farqli o'laroq, mehnatni millat va davlat darajasidagi strategik kategoriyaga aylantirdi.

Alohida e'tiborga loyiq jihat shundaki, jadidlar ilm-ma'rifat, hunarmandchilik va tadbirkorlikni rivojlantirish orqali mahalliy iqtisodiy mustaqillikka erishish g'oyasini ilgari surib[22], ta'lim tizimida diniy bilimlar bilan bir qatorda

[10]Qur'oni Karim. Moida surasi, 2-oyat.
[11]Abu Rayhon Beruniy. "Geodeziya". Tehron: "Ilm" nashriyoti, 1973. –B.24.
[12]Abu Rayhon Beruniy. "Mineralogiya". Qohira: "Al-Maktaba al-Asriya", 1980. –B.51.
[13]Xusayn Voiz Koshifiy. "Futuvvatnomai Sultoniy". T., "Fan", 1985. B.41.
[14]Xusayn Voiz Koshifiy. "Anvori Suhayliy". Qohira: "Asriya", 1990. B.75.
[15]Xusayn Voiz Koshifiy. "Axloqiy ta'limotlar". T., "Cho'lpon" 1999. –B.23.
[16]Jaloliddin Rumiy. "Masnaviy Ma'naviy". Istanbul: "Ilm", 2005. – B.13.
[17]Jaloliddin Rumiy. "Fihi Ma Fih". Tehron. "Al-Maktaba al-Asriya", 1998. –B.17.
[18]Jaloliddin Rumiy. "Divoni Kabir". Qohira. "Ilm va zikr", 2010. –B.19.
[19]Alisher Navoiy. "Xamsa". T., "G'afur G'ulom" 1991. –B.59.
[20]Alisher Navoiy. "Nasoyim ul-muhabbat". T., "Adabiyot va san'at", 2000. –B. 78.
[21]Nasriddinov O. Jadidlarning ijtimoiy-iqtisodiy ta'limotlari. Samarqand., "Ezgulik". 2018. –B. 77.
[22]Karimov A. Turkiston jadidlarining iqtisodiy islohotlari. Samarqand: "Ilm-fan". 2020. –B. 94.

matematika, fizika va iqtisod kabi zamonaviy fanlarni o‘qitishni talab qildilar[23]. Bu mehnat falsafasini Beruniy an’anasidagi ilm-mehnat dialektikasining institutsional, ya’ni ta’lim tizimi darajasidagi davomi sifatida baholash mumkin.

Qiyosiy tahlil nuqtai nazaridan alohida ta’kidlash lozimki, jadidlarning mehnat munosabatlariga oid qarashlari G‘arb ijtimoiy falsafasidagi, xususan, Karl Marksning ekspluatatsiya nazariyasidan tubdan farq qilar edi. Agar marksizm mehnat munosabatlarini sinfiy kurash va antagonizm prizmasidan tahlil qilsa, jadidlar ish beruvchi va ishchi o‘rtasidagi munosabatni halollik va ijtimoiy mas’uliyat tamoyillariga asoslangan hamkorlik sifatida talqin etdilar[24]. Bu farq tasodifiy emas: g‘arb nazariyasi mehnatni, avvalo, iqtisodiy munosabat va mulkchilik masalasi sifatida ko‘rgan bo‘lsa, Sharq, jumladan jadidchilik tafakkuri mehnatni hamon axloqiy-diniy zaminda, ya’ni adolat va birodarlik tamoyillari asosida izohlashda davom etdi. Bizningcha, aynan mana shu ikki paradigma g‘arbning konfliktologik va Sharqning hamkorlik-axloqiy modeli o‘rtasidagi dialektik tafovutni anglash zamonaviy mehnat bozori siyosatini ishlab chiqishda alohida metodologik ahamiyat kasb etadi, chunki ular ishsizlikning turli sabab-oqibat zanjirlarini turlicha izohlaydi va turlicha yechim yo‘llarini taklif etadi.

Shuningdek, jadidlar orasida ayollarning kasb-hunar egallashi va iqtisodiy faoliyatda ishtirok etishini himoya qilgan mutafakkirlar borligi ham alohida qayd etilishga loyiq. Bu jihat ularning mehnat falsafasini nafaqat milliy, balki gender jihatidan ham inklyuziv qilib ko‘rsatadi, bu esa o‘sha davr uchun ancha ilg‘or qarash hisoblangan.

Yuqorida ko‘rib chiqilgan to‘rt tarixiy-falsafiy bosqich-zardushtiylikning kosmologik-axloqiy, islomning diniy-huquqiy, tasavvufning irfoniy-ekzistensial va jadidchilikning milliy-ijtimoiy talqinlari o‘zaro farqlansa-da, ularning barchasida bir umumiy invariant kuzatiladi: mehnat hech qachon sof iqtisodiy hodisa sifatida qaralmagan, balki har doim insonning o‘zligi, jamiyati va (ko‘p hollarda) transsendental borliq bilan munosabatini ifodalovchi ontologik-aksiologik kategoriya sifatida talqin etilgan.

Bizningcha, ushbu falsafiy meros zamonaviy ishsizlik muammosini tahlil qilishda kamida uch jihatdan amaliy ahamiyat kasb etadi. Birinchidan, u ishsizlikka qarshi kurashning faqat moddiy rag‘batlantirish (nafaqa, subsidiya) bilan cheklanmasligi, balki mehnatning ma’naviy-qadriyatli mazmunini tiklashga ham qaratilishi zarurligini ko‘rsatadi. Ikkinchidan, Beruniy va jadidlar merosidagi ilm-mehnat dialektikasi zamonaviy kasb-hunar ta’limi siyosatini shakllantirishda nazariy asos bo‘la oladi. Zero, mehnat unumdorligi, ularning fikricha, avvalo bilim sifatiga bog‘liq. Uchinchidan, jadidchilikdagi davlat mas’uliyati g‘oyasi (Navoiy va undan keyingi mutafakkirlar an’anasida ham uchraydigan) bandlik siyosatida davlatning faol, tartibga soluvchi rolini falsafiy jihatdan asoslab beradi.

Shu nuqtai nazardan, Yangi O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan bandlik va kasb-hunar siyosati nafaqat zamonaviy iqtisodiy nazariyalarga, balki xalqimizning ming yillik mehnat falsafasi merosiga ham tayanishi, bu meros bilan ma’naviy-mafkuraviy uzviylikni ta’minlashi lozim. Aks holda, har qanday iqtisodiy chora-tadbir, qanchalik puxta ishlab chiqilmasin, xalq ongidagi chuqur ildiz otgan qadriyatlar tizimidan uzilgan holda, kutilgan samarani bermasligi mumkin.

Xulosa. O‘tkazilgan tarixiy-falsafiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, ishsizlik va bekorchilik muammosi Sharq falsafiy-diniy tafakkurida hech qachon faqat iqtisodiy masala sifatida qaralmagan. Zardushtiylikdan tortib jadidchilikkacha bo‘lgan katta tarixiy oraliqda mehnat insonning ontologik mavjudligi, axloqiy poklanishi, ilmiy kamoloti va nihoyat milliy taqdiri bilan uzviy bog‘liq kategoriya sifatida talqin etilgan.

Ushbu meros bizga shuni o‘rgatadiki, ishsizlikka qarshi samarali kurash olib borish uchun uni faqat statistik ko‘rsatkich sifatida emas, balki insonning o‘z-o‘ziga, jamiyatga va kengroq ma’noda borliqqa munosabatini ifodalovchi chuqur falsafiy hodisa sifatida anglash zarur. Aynan shunday kompleks iqtisodiy, huquqiy va falsafiy-axloqiy yondashuvgina Yangi O‘zbekistonda barqaror va insonparvar bandlik tizimini shakllantirishning ishonchli ilmiy-nazariy asosini tashkil etishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. “Vendidad”, Avesto matnlari tarjimasi. – Tehran: Mazdayasna Research Center, 2001.
2. Qur’oni Karim. Najm surasi, 39-oyat.
3. Imom Buxoriy. “Sahih al-Buxoriy”. – Riyoz: “Darussalam”, 1997. – B. 54.
4. Abu Dovud. “Sunan Abu Dovud”. – Qohira: “Al-Maktaba al-Asriya”, 2005. – B. 42.
5. Imom Muslim. “Sahih Muslim”. – Bayrut: “Dorul al-Kutub al-Ilmiyya”, 1998. – B. 77.
6. Qur’oni Karim. Moida surasi, 2-oyat.
7. Abu Rayhon Beruniy. “Geodeziya”. – Tehron: “Ilm” nashriyoti, 1973. – B. 24.
8. Abu Rayhon Beruniy. “Mineralogiya”. – Qohira: “Al-Maktaba al-Asriya”, 1980. – B. 51.
9. Xusayn Voiz Koshifiy. “Futuvvatnomai Sultoniy”. – T.: “Fan”, 1985. – B. 41.
10. Xusayn Voiz Koshifiy. “Anvori Suhayliy”. – Qohira: “Asriya”, 1990. – B. 75.

[23]Ismoilov D. Jadidlarning ta’lim tizimiga qo‘shgan hissasi. T., “Fan”. 2019. – B. 79.
[24]Usmonov, B. Mehnat falsafasi va ijtimoiy taraqqiyot. T., “Fan va texnologiya”. 2017.

11. Xusayn Voiz Koshifiy. “Axloqiy ta’limotlar”. – T.: “Cho‘lpon”, 1999. – B. 23.
12. Jaloliddin Rumiy. “Masnaviy Ma’naviy”. – Istanbul: “Ilm”, 2005. – B. 13.
13. Jaloliddin Rumiy. “Fihi Ma Fih”. – Tehron: “Al-Maktaba al-Asriya”, 1998. – B. 17.
14. Jaloliddin Rumiy. “Divoni Kabir”. – Qohira: “Ilm va zikr”, 2010. – B. 19.
15. Alisher Navoiy. “Xamsa”. – T.: “G‘afur G‘ulom”, 1991. – B. 59.
16. Alisher Navoiy. “Nasoyim ul-muhabbat”. – T.: “Adabiyot va san’at”, 2000. – B. 78.
17. Nasriddinov O. Jadidlarning ijtimoiy-iqtisodiy ta’limotlari. – Samarqand: “Ezgulik”, 2018. – B. 77.
18. Karimov A. Turkiston jadidlarining iqtisodiy islohotlari. – Samarqand: “Ilm-fan”, 2020. – B. 94.
19. Ismoilov D. Jadidlarning ta’lim tizimiga qo‘shgan hissasi. – T.: “Fan”, 2019. – B. 79.
20. Usmonov B. Mehnat falsafasi va ijtimoiy taraqqiyot. – T.: “Fan va texnologiya”, 2017.
21. Muxtarov U.M. Yangi O‘zbekiston sharoitida ishsizlik muammosi va uni bartaraf etishning ijtimoiy omillari: falsafa fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi. – Andijon, 2025.